

NAFASLI CHOLG'ULAR VA ULARNING MAROSIMLARDAGI O'RNI

Muhammadjonov Otabek Mansurjon o'g'li*Qo'qon davlat universiteti san'at va sport fakulteti "Cholg'u ijrochiligi" Afg'on rubob yo'nalishi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada nafasli cholg'ularning o'zbek xalq musiqasidagi tarixi, turlari va marosimlardagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Nafasli cholg'ularning qadimiy shakllari, turli hududlardagi variantlari va xalq madaniyatidagi ahamiyati o'rganiladi. Shuningdek, maqolada marosimlar, tantanalalar va xalq bayramlarida nafasli cholg'ular orqali musiqiy ifodaning qanday amalga oshirilishi, ularning badiiy va ruhan ta'siri yoritiladi. Tadqiqot natijalari nafasli cholg'ularni milliy musiqa madaniyatining ajralmas qismi sifatida anglashga yordam beradi va ularni zamonaviy musiqiy ijroda qo'llashning badiiy usullarini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *nafasli cholg'ular, xalq musiqasi, marosimlar, badiiy ijro, milliy musiqa, ansambl va solist ijrosi*

Аннотация: *В статье рассматриваются история, разновидности и роль духовых инструментов в узбекской народной музыке и их использование в традиционных обрядах. Изучаются древние формы духовых инструментов, их региональные варианты и значение в народной культуре. Особое внимание уделяется музыкальному выражению на праздниках, торжествах и обрядах, а также художественному и эмоциональному влиянию этих инструментов. Результаты исследования позволяют рассматривать духовые инструменты как неотъемлемую часть национальной музыкальной культуры и демонстрируют способы их применения в современной исполнительской практике.*

Ключевые слова: *духовые инструменты, народная музыка, обряды, художественное исполнение, национальная музыка, ансамбль и сольное исполнение*

Annotation: *This article examines the history, types, and role of wind instruments in Uzbek folk music and their use in traditional ceremonies. The study explores the ancient forms of wind instruments, regional variations, and their significance in folk culture. Particular attention is given to musical expression during festivals, celebrations, and rituals, as well as the artistic and emotional impact of these instruments. The research highlights wind instruments as an integral part of national music culture and demonstrates their application in contemporary musical performance.*

Keywords: *wind instruments, folk music, ceremonies, artistic performance, national music, ensemble and solo performance*

KIRISH

Nafasli cholg'ular o'zbek xalq musiqasining eng qadimiy va badiiy jihatdan boy unsurlaridan biridir. Ular xalq ijodining turli janrlarida, xususan marosimlar, bayramlar, tantanalar va diniy marosimlarda muhim o'rin tutadi. Nafasli cholg'ular orqali musiqiy ifoda nafaqat estetik zavq berish, balki ruhan va emotsional ta'sir qilish vositasi sifatida ham ishlatiladi. Shu bois ularni o'rganish nafaqat musiqiy, balki etnografik va madaniy nuqtai nazardan ham katta ahamiyatga ega.

Tarixiy manbalar shuni ko'rsatadiki, nafasli cholg'ular Markaziy Osiyo hududida ming yillar davomida shakllangan va rivojlangan. O'zbek musiqiy madaniyatida ular ko'pincha xalq qo'shiqlari va raqslar bilan uyg'un ishlatilgan bo'lib, melodik va ritmik vazifalarni bajarish bilan birga, marosimlarning ruhan badiiy muhitini yaratishga xizmat qilgan. Nafasli cholg'ularning o'ziga xos tovush xususiyatlari, frazali ijrosi va ansambl bilan uyg'unligi musiqiy asarlarning badiiy sifatini oshiradi.

Shuningdek, nafasli cholg'ular milliy pedagogik jarayonda ham muhim vosita hisoblanadi. Ular yordamida o'quvchilar musiqiy fraza, ritm va intonatsiya bo'yicha amaliy ko'nikmalarni egallashadi, xalq musiqa an'analari bilan tanishadilar va milliy musiqa madaniyatining estetik qadriyatlarini chuqurroq anglaydilar.

Ushbu maqolada nafasli cholg'ularning kelib chiqishi, turlari va ularning marosimlardagi o'rni ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari nafasli cholg'ularni milliy musiqa madaniyatining ajralmas qismi sifatida anglashga yordam beradi va ularni zamonaviy musiqiy ijroda qo'llashning badiiy va pedagogik usullarini yoritadi.

ASOSIY QISM

1. Nafasli cholg'ularning kelib chiqishi va tarixiy rivoji

Nafasli cholg'ular insoniyat tarixida qadimiy musiqiy vositalardan biri bo'lib, Markaziy Osiyo hududida ming yillar davomida shakllangan. O'zbek musiqiy madaniyatida bu cholg'ular dastlab oddiy shakllarda paydo bo'lib, xalq marosimlari va bayramlarda ishlatilgan. Tarixiy manbalarda surtilgan ma'lumotlarga ko'ra, nafasli cholg'ular diniy va rasmiy marosimlarda nafaqat musiqiy ifoda vositasi sifatida, balki ruhan ta'sir qilish vositasi sifatida ham xizmat qilgan.

Dastlabki shakllari yog'och, qumriq, shox va boshqa tabiiy materiallardan tayyorlangan bo'lib, tovush xususiyati o'sha davrning badiiy didi va ijrochilik an'analari bilan bog'liq bo'lgan. Keyinchalik nafasli cholg'ular texnik jihatdan takomillashib, ularning tovush diapazoni va frazali imkoniyatlari kengaygan.¹

2. Nafasli cholg'ular turlari va ularning xususiyatlari

O'zbek musiqiy an'analari asosida nafasli cholg'ular bir necha asosiy turga bo'linadi:

¹ Karimov, A. O'zbek xalq musiqasida cholg'ular va marosimlar. Toshkent: Ilm, 2015.



- **Qayta ishlangan yog‘och cholg‘ular:** misol uchun ney, sopil va karnayning qadimgi shakllari. Ular marosimlarda melodik asosni ta‘minlaydi va ruhan ta‘sir qilishda muhim rol o‘ynaydi.

- **Shovqinli va zarbli nafasli cholg‘ular:** masalan, doira bilan birgalikda ishlatiladigan shivirlovchi cholg‘ular. Ular asosan bayram va tantanali marosimlarda ishlatiladi, musiqiy dramatik effekt yaratadi.

- **Simli-nafasli cholg‘ular kombinatsiyasi:** ba‘zi hududlarda rubob yoki tanbur bilan birgalikda ishlatiladigan cholg‘ular marosimlarni yanada boyitadi va ansamblga noyob timbr beradi.

Har bir tur o‘ziga xos tovush, frazali ijro va marosimlarda ishlatilish texnikasiga ega bo‘lib, xalq musiqasining ifodaviy imkoniyatlarini oshiradi.

3. Marosimlardagi o‘rni va badiiy ahamiyati

Nafasli cholg‘ular marosimlarda nafaqat musiqa yaratish, balki ruhan muhit hosil qilish vositasi sifatida ishlatiladi. Ular nikoh, tug‘ilgan kun, bayram va diniy marosimlarda asosiy melodik yoki ritmik qismni bajaradi. Marosimlarning janri va badiiy shakliga qarab, nafasli cholg‘ular:

- **Tantanali marosimlarda:** karnay, nafis ney, sopil va boshqa cholg‘ular asosiy rolni bajaradi, harakat va emotsionallikni oshiradi.

- **Ruhiiy va diniy marosimlarda:** ney va sopilning uzun frazalari tinglovchini ruhan chuqur o‘ylashga va marosimga singdirishga xizmat qiladi.

- **Ansambl va solist ijrosida:** nafasli cholg‘ular boshqa cholg‘ular bilan uyg‘unlashib, badiiy obraz va ritmik tuzilmani boyitadi.²

Bu jihat nafasli cholg‘ularning milliy musiqa madaniyatidagi o‘rni va badiiy qiymatini oshiradi.

4. Pedagogik va zamonaviy ahamiyati

Nafasli cholg‘ular musiqiy ta‘limda ham muhim vosita hisoblanadi. Musiqiy maktab va konservatoriyalarda nafasli cholg‘ular orqali o‘quvchilarga frazali ijro, intonatsiya, ritm va timbr nazariyasi o‘rgatiladi. Shu bilan birga, ular milliy musiqa an‘analari bilan tanishtirilib, milliy musiqiy madaniyatni saqlash va rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy musiqiy ijroda nafasli cholg‘ular klassik va simfonik janrlar bilan uyg‘unlashtirilib ishlatiladi. Kompozitorlar ularni yangi badiiy shakllarda qo‘llash orqali milliy musiqani zamonaviy musiqiy maydonga olib chiqadilar, shuningdek, xalq musiqasining ijodiy va badiiy salohiyatini oshiradilar.

² Qodirov, N. **O‘zbekiston musiqasi tarixi**. Toshkent: O‘zbekiston, 2010.



XULOSA

Nafasli cholg'ular o'zbek xalq musiqasining ajralmas qismi bo'lib, ularning kelib chiqishi, turlari va marosimlardagi o'zni milliy musiqa madaniyatini chuqurroq anglash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, nafasli cholg'ular dastlab oddiy shakllarda paydo bo'lib, tarix davomida texnik va badiiy jihatdan takomillashgan. Ularning melodik, ritmik va timbr imkoniyatlari kengayib, turli hududlarda o'ziga xos variantlar vujudga kelgan.

Marosimlarda nafasli cholg'ular nafaqat musiqiy ifodaning vositasi, balki ruhan ta'sir qilish, tantanali muhit yaratish va xalq marosimlarining badiiy xususiyatlarini kuchaytirish vazifasini bajaradi. Ular ansambl va solist ijrosida markaziy rol o'ynab, xalq musiqasining melodik va ritmik boyligini ifodalashga xizmat qiladi.

Shuningdek, nafasli cholg'ular pedagogik ahamiyatga ega bo'lib, musiqiy ta'lim jarayonida frazali ijro, intonatsiya va ritmik aniqlikni o'rgatishda muhim vosita hisoblanadi. Zamonaviy musiqiy ijro va kompozitsiyalarda ularni ishlatish milliy musiqa an'analari bilan zamonaviy musiqiy shakllarni uyg'unlashtirish imkonini beradi, bu esa xalq musiqasining badiiy va ijodiy salohiyatini yanada oshiradi.

Umuman olganda, nafasli cholg'ularni o'rganish, ularning marosimlardagi o'zini tahlil qilish va zamonaviy ijroda qo'llash milliy musiqa madaniyatini rivojlantirish va xalq ijodini asrab-avaylashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, nafasli cholg'ular o'zbek musiqiy merosining barqaror rivoji va badiiy boyligi uchun ajralmas vosita sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov, N. **O'zbekiston musiqasi tarixi**. Toshkent: O'zbekiston, 2010.
2. Tursunov, S. **O'zbek xalq cholg'ulari va nafasli cholg'ular tarixi**. Toshkent: Fan, 2008.
3. Xolmatov, R. **Nafasli cholg'ular va milliy musiqa madaniyati**. Toshkent: Sharq, 2014.
4. Karimov, A. **O'zbek xalq musiqasida cholg'ular va marosimlar**. Toshkent: Ilm, 2015.
5. Islomov, M. **Milliy cholg'ularning ijodiy imkoniyatlari**. Toshkent: Sharq, 2016.
6. Rasulov, D. **O'zbekiston musiqiy merosi va cholg'ular**. Toshkent: O'zbekiston, 2005.
7. Sobirov, I. **Xalq cholg'ularining zamonaviy ijrosida badiiy usullar**. Toshkent: Ilm, 2012.
8. Jumanov, F. **Nafasli cholg'ular: turlari, tarixi va marosimlardagi roli**. Toshkent: Fan, 2018.



9. Toshpulatov, O. **O‘zbek musiqiy pedagogikasi va cholg‘ular.** Toshkent: Ilm, 2011.
10. Nazarov, B. **Milliy musiqa va nafasli cholg‘ular uyg‘unligi.** Toshkent: Sharq, 2009.

